

JAPON DİLİNDE GRAMATİKAL KİP KATEGORİSİ (AZERİCEYLE MÜKAYESEDE)

O. B. CELİLBEYLİ*

ÖZET

Makale ünlü Rus Japon dili uzmanı İ. V. Golovnin'in "Çağdaş Japon Dilinin Grameri" (1986) kitabındaki temel fikirlere dayanılarak Kip konusu incelenmiş bulunmaktadır.

Japon Dilinde Kip'ler gereken morfoloji ekler yardımıyla türetilse de onların belirttiği anlamları söz konusu Eylemlerin (Kiplerin) Japon dilindeki metinlerde açığa kavuşturulabiliyor. Japon Dili metinlerinin Azericeye çevirisi zamanı çeşitli kip eki almış eylemlerin Azericeye çevirisinin özelliği, çeviri yolu ve usulleri belli olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Japon dili ,gramatikal kip kategorisi, bildiri kipi ,emir kipi ,ihtimal şekli.

GRAMMATICAL AFFIX CATEGORY IN JAPANESE LANGUAGE (IN COMPARISON WITH AZERBAIJANIAN LANGUAGE)

ABSTRACT

In the article, the category of affix in japanese language is looked through according to the context of monography "The grammar of contemporary Japanese language " (1986) by great soviet and russian japanese critic I.V.Golovnin. In japanese language, the grammatical affix category is given in appropriate morphological forms and their meanings are expressed by certain verbs from original japanese texts.

* Bakü Devlet Üniversitesi, Z.Helilov 23, Az1148, Bakü, Azərbaycan
ogtay_jalilbeyli@yahoo.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/8 Fall 2009

The translations of these text into azerbaijani language, the surroundings of use of these categories, the ways of their expressions and meanings in azerbaijani language give us certain imagination as well.

Key Words: Japanese language, grammatical category mood, indicative mood, imperative mood-Subpositional subjunctive mood.

Japon dilinin Kip yarımsistemi birbirine karşı konum durumunda olan iki gruptan mürekkeptir:

1. Bildiri (beyanedic) kipi. 2. Emir kipi (haber belirtmeyen, beyan etmiyen).

Birinci qrup Kip şunları içerir: Bildiri Kipi (beyanedic kipi), yahut bitaraf doğruluk kipi, ihtimal (olasılık) doğruluk kipi, yahut sorunlu doğruluk kipi, kesin yahut dikkate yönelik doğruluk kipi.

İkinci grup kip de şunları ihtiva eder:

Olumlu yahut pozitif emretme kipi, emir, yahut negatif (olumsuz) emretme kipi.

Kiplerin iki grup şeklinde sınıflandırılmasının nedenleri şöyle esaslandırılabilir.

Bildiri ifade eden kipler eylemin belirttiği modal anlamlar ve onları belirten araçların toplamudur. Bunlar eylemin belirttiği prosesin ve yüklem (beyan edilmiş bildirim) doğruluk derecesini dil-nutuk subjekt bakımından ifade etme fonksiyonunda bir bütün olarak birleşirler. Emir kipleri eylemin modal anlamlar ve onları belirten araçların birikimidir. Bunların da genel fonksiyonu eylemin bildirdiği hareketi yapmak-yapmamaqla ilgili dil-nutuk subjektinin emrinin etkinliğini belirtme gibi genel fonksiyon bildirme konusunda bir grupta birleşiyor (1. s. 141).

Kaydedelim ki, Soru ve Ünlem Tümcelerinde kiplerin analoqları (benzerleri) mecaz anlamında kullanılır. Olumluluk, olumsuzluk bildiren sözcükler gibi bunlar da sorunun etkinlik derecesini sorunun sempati anlamının belirtilmesi derecesini yahut ünlemin emosyanelliğini özel olarak ifade ederler (vurgularlar).

Bildiri kipine -う/-る (-u/-ru)、-た/-だ (ta/da)、-ます(-mas)、-ました (-maşıta)、-ない(-nay)、-なかった(-nakatta)、-ません(-masen)、-ませんでし(-masendeşıta) v. b. gibi sentetik ve analitik şekiller aittir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

あの計画は当分中止することになる(Ano keikaku va toubun çuuşin suru koto-ni naru) “Bu plan bir müddət(ə) kənara qoyulacaq” “Bu plan bir süre devredışı yapılacak”

この天候を線書するのに一週間かかった (Kono tenkou-o senşou suru no ni işşukan kakatta) “Bu əlyazmasının üzünün köçürülməsinə bir həftə (vaxt) lazım oldu” “Bu əlyazmasının aktarılması bir haftalık zaman icab etti”.

Kesimlik bildiren şəkline -う/-る (-u/-ru)、-た/-だ (-ta/-da)、-ます(-mas)、-ました(-maşita)、-ない(-nay)、-なかった(-nakatta)、-ません(-masen)、-ませんでし(-masendeşita) ve .b.g. -ないの(ん)です(だ) (-nayno (n) des(da), なかったの(ん)だ (-nakatta no(n) da usurlu eylemlerin sentetik ve analitik şəkilləri aittir.

この時計は去年買ったのです (Sono tokei va kyonen katta no des) “Bu saati keçən il almışam” “Şu saati geçen sene aldım”.

それはお香様のひざの上や寝床のまわりにおちるでした (Sore va o-kousama no hiza no ue ya nedoko no mavari ni oçiru deşita) “Onlar xanım qızın dizlərinin üstünə və yataq yerinin ətrafına (yan-yörəsinə) düşdülər (töküldülər)” “Onlar hanım efendinin dizlərinin üstünə və yatağının ətrafına iniş yaptılar”.

Fikrin kesinliğı şu yananlamlarla birarada ifadə edilir:

a) Gereklilik kipi:
お前は山田君のところで待っているのだ(O-mae va Yamada kun-no tokoro-de matte iru-no da) “Sən Yamadanın yanında gözləməlisən”/“Sən gərək Yamadanın yanında gözləyəsən” “Yamadanın yanında beklemelisin/ Yamadanın yanında beklemen lazım”.

b) Emir (buyuru): よけるのです“Çəkilin”/ “Yana çəkilmək lazımdır” “Çekin / Bir tarafa çəkilin”
いたずらは決してやめるものではない (İtaçura va keşite yameru no de va nai) “O elə [oğlan (qız)] deyil ki, şuluq eləməyindən qalsın (şuluq eləməkdən əl çəksin”/ “O heç vaxt şuluq eləməkdən əl çəkməz!” “O öyle [oğlan (kız)] değil ki, yaramazlık etmekten vaz geçsin / O hiç bir zaman yaramazlık yapmadan vaz geçemez!”

病人はまずよく寝ることだ(Byounin va mazu yoku neru koto da) “Xəstə hər şeydən əvvəl yataqda yatmalıdır”/ “İş burasındadır ki, xəstə hər şeydən əvvəl gərək yatsın” “Hasta her

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

şeyden önce yatağa yatmalıdır / Durum şu ki, hasta her şeyden önce gerek yatsın”.

Ihtimal şekline -およう(-o/you)、-たろう/だろう (-tarou/darou)、-ましよう(-maşou)、-ましたろう(-maşitarou)、-う／る (の) でしょう(-u/ru(no) deşou)、-た/だ (の) だろう(-ta/da (no)darou)、-なかろう(-nakarou)、-なかつたろう(-nakattarou)、-ないでしょう (-だろう) (-nay deşou(-darou)、-ませんでしたでしょう (-masen deşita deşou) gibi sintetik ve analitik şekilli eylemler aittir. Meselen:

来月は菊の花が咲こう (Raigetsu va kiku-no hana-qasakou) “Gələn ay, ola bilsin ki, xoruzgülü çiçəkləsin (çiçək açsın)” “Gelecek ay, olabilsin ki, guguçiçeği açsın”

そんなことをいうと人に誤解されよう (Sonna koto-o iu to hito-ni qokai sareyou) “Bunu desək (m, n) olsun ki, adamlar (məni, səni, bizi) başa düşməsinlər/düşməyəcəklər” “Bunu desək (m, n) olsun ki, adamlar (meni, seni, bizi) anlamasınlar / anlamayacaklar”.

あの幼稚園にはピアノがあろう (Ano youçien ni va piano-qarou) “O uşaq bağçasında, deyəsən, pianino var” “O çocuk yuvasında piano varmış”.

これは誰も知らなかつたろう (Kore va dare mo şiranakattarou) “Bunu, yəqin ki, heç kəs bilməyib” “Zannediğim kadariyle şunu kimse bilmemiş”.

星のも子吉, 吉沢も来るだろう (Hoşi-no mo Koyoşi Kiçizava mo kuru darou) “Olsun ki, Koyoşi da, Kiçizava da gəlsinlər” “Koyoşi, Kiçizava da gelecek olabilirler”.

彼は承諾されないだろ (Kare va şoudaku sarenai darou) “Ola bilsin ki, (yəqin ki,) o razı olmasın/razılaşmasın/razı olmayacaq/razılaşmayacaq” “Evet etmeyebilir”.

Demek lazımdır ki, -およう(-o/you) və -ましよう(-maşou) eki almış eylem formları ihtimal anlamında seyrek hallerde kullanılır. Bugün bunlar söz konusu görevi yaparken でしょう(deşou) vəだろう(darou) analitik şekliyle verilir.

-およう(-o/you) və ましよう(maşou) ekli sözcük formlarının daha iki anlamı vardır.

1. Konuşan ve ya yazanın hareketi yapma isteğinin (kararlığının, arzusunun) ve onun hareketi yapma teklifinin ifadesi:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

a) これから毎晩十時に寝よう (Kore kara maiban juu ji ni neyou) “Bundan sonra hər axşam saat 10-da yatacağam (yatmağa gedəcəyəm)”. 僕も行こう “Mən də gedim/gedirəm” “Bundan sonra hər axşam saat 10⁰⁰-da uyuyacağım (uyumaya gideceyim)”

b) 彼ために一極ひいてやる (Kare tame-ni ikkyoku hiite yaru) “Onun üçün/ondan ötrü bir musiqili pyes çalım” “Onun için / ondan ötrü bir musikili pyes çalayım”.

2. Hareketi yapmaya, bir de birarada yapmaya çağırı (uygun görme) 散歩に行きましょう (Sanpo-ni ikimaşou) “Gedək (bir qədər) gəzək” “Gidelim (birazcık) dolaşalım”. ねえ、早く食べよう (Nee, hayaku tabeyou) “Ey, gəlin, tez-tez yeyək” “Yahu, hadi çabuk yiyelim”.

İhtimalin ifade şekilleri vardır ki, onlar genel anlama özel yananlamaları katar:

—まい(-may) şekilli eylem şüpheli, kesin olmuyan olumsuzluk bildirir:

嵐山のもみじをまだ散るまい (Ranzan no momici-o mada nerumai) “Çətin ki, Araşiyamada ağcaqovağın al payız yarpaqları artıq tökülmüş olsun” “Araşiyama'da Titrek kavak ağacının güz yarpaqları tökülmüş olduğunu zannetmitorum”.

そんなに早くおきら おきらない (Sonna ni hayaku okira okiranai) “Çətin ki, (o) belə tez/tezliklə qalxa/dura bilsin” “Onun çabuk kalkabilmesi zor”.

普通 の高級はまだでますまい (Futsuu no koukyu va mada demasmai) “Adi sürət qatarı, ola bilsin ki, hələ yola düşməyib” yaxud “Adi sürət qatarı, ola bilər ki, hələ yola düşməsin” “Tren hareket etməmiş” yahut “Tren hareket etməmiş de olabilir”.

—まい(-may) eylem konuşmanın hareketi yapmama konusunda kararını ifade ede bilir: 競ってもこまい (Kisotte mo komai) “Dəvət etsələr də, gəlmərəm”/ “Gəlmərəm, (lap) çağırırsalar da!” “Davet etsələr bile gelmem/ Gelmələr, hətta davet etsələr bile”. !” いくら起こっても僕はおんなぼうけんははくまい (Ikura okotte mo boku va onna bouken va kumai) “Nə qədər hövsələdən çıxsam da (hirsələnsəm də, acıqlansam da), belə axmaq şeyləri ağzıma almaram (demərəm)” “Ne kadar sabrım tükənsə bile (kızsam bile) böylesinə salak şeyləri söylemem.”

Konuşmada (nutuk söylədikte) nutkun böylesinə münasebetini aynı eylemin şimdiki zamanı: emir (dilek) kipinin

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

birarada kullanılması yoluyla da belirtmek olur. (alır-alsın gibi) ama konuşma dilinde bu kip o kadar da makbul değildir.

—そうです (-sou des) analitik şekilli eylemler hareketin bir an önce vuku bulacağına ihtimalini, hareketin vukubulma ihtimalini, hatta onun kaçınılmaz, zaruret olduğunu gösterir:

客はすぐ帰りそうだ (Kyaku va suqu kaeri sou da)
“Deyəsən (görünür), qonaqlar tezliklə çıxıb-gedərlər/ gedəcəklər”
“Misafirlerin bir an önce gidebilmeleri ihtimal olunabilir”.

あらしになりそうです (Araşi-ni nari sou da) “Görünür, tufan olacaq” “Göründüyü üzere, tufan olacak”.

旅行は旅そうでした (Ryoko va tabi sou dešta) “Belə göründü ki, səfər təxirə salınır” “Belli olduğu üzere ziyarət iptal olunuyor”.

花子は泣きそうだった (Hanako va naki sou datta)
“Hanako ağlamağa hazır idi”/ “Hanako az qalırdı ağlasın” “Hanako ağlamağa hazırdı / Hanako az kala ağlıyacaktı”.

雨はやみそうにもない (Ame va yamisou ni mo nai) “Ola bilməz ki / çətin ki, yağış tezliklə səngisin / keçib-getsin” “Yağmurun çabuk dinmesi zor görünüyor”.

Pozitif olumlu emir şeklinin bir hayli sentetik-analitik sözcük-formaları (şekilleri) vardır. Bunlar kullanılma yeri, dil-nutuk üslubü ve emir verilmiş kişi konusunda yumuşaklık ve sertliğin derecesine göre birbirinden farklıdır.

1. . -え/ろ/よ/い (-e/ro/yo/i); 2. い/ φ なさい (-i/ φ nasai);
—い/ φ たまえ (-i/ φ tamae);
—て/ください (くれ、くれたまえ、ちょうだい、ごらんくださいませ) (te/de kudasay (kure, kuretamae, çouday, goran, kudasaymase).

Mesela:

1. てでいけ (Tedeike) “İtil burdan!”/ “Cəhənnəm ol!”
“Çekil şurdan / Kaybol!”, まえへすすめ (Mae e susume) “Addımla marş!” “Hazır ol!”, きをつけ (Ki o tsuke) “Hazırol!”, がんばれ (Qanbare) “Möhkəm dur!” “Sıkı dur!”

2. 外へ出る (Soto e deru) “Rədd ol!” “Def ol!”, だんけつせよ (Danketsuyo) “Birləşin!” “Birleşiniz!”, しろ

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

(Şiro) “Et!”, こい (Koi) (Bura) gəl! “Gel!”, あちらへいらっしやい (Açıra e iraşşay) “Keç!” “Geç!”

3. ちょっと待って (Çotto matte) (Bir az) gözlə! “(Bir az) Bekle!”, 早く話してよ (Hayaku hanaşiteyo) “Tez danış, qurtar!” “Çabuk ol anlat!”

4. おだまり (Adamari) “Sus!” “Sss”, “Səsini kəs!” “Çeneni kapat!”, おはいり (Ohairi) “İçəri gəl!”/ keç!” “Gel / geç!”

5. すぐ行きなさい (Suqu ikinasai) “Təcili gəl!” “Gəl” deyirəm!” “Acele gel!” “Gel” diyorum!”、およみない (Oyominai) “Oxu!” “Oku!”

6. スカーフを洗ってください (Sukafu-o aratte kudasai) “Dəsmalı yuyun!” “Mendili yıkayın!”

7. 君、あそへおまちたまえ (Kimi, asoko-e omaçi tamae) “Sən orda gözlə!” “Sen orada bekle!”

8. 正直に言ってくれ (Şouciki-ni itte kure) “Düzün(ü) de!” “Doğrusunu söyle!”

9. ぼくをしんじてくれたまえ (Boku-o şincite kuretamae) “Mənə inanın!/ İnanın mənə!” “Bana inanın / İnanın bana!”

10. 自分でやっごらん (Cibun-de yatte qoran) “Özünüz etməyə çalışın!/ “Çalışın özünüz edəsiniz!” “Kendiniz yapmaya çalışınız / Çalışınız kendiniz yapasanız!”

11. それをかしてちょうだい (Sore-o kaşite çoudai) “Onu mənə borc verin!” “Onu ödemeli olarak veriniz!”

12. お入りくださいませ (Ohairi kudasaimase) “İçəri keçin!” (“Xoş gəlmisiniz!”) “İçəri geçiniz!” (“Hoş geldiniz!”)

13. 太郎君、君もおいて (Taroukun, kimi mo oite) “Tarou bəy, sən də gəl!” “Bay Tarou, sen de gel!”

14. どうぞ、おういに活躍ください (Douzo, oui ni katsuyaku kudasai) “Zəhmət olmasa, bu işə canla-başla girişin!” “Bir zahmet. Bu işə canı gönülden girişin!”、こあいどください (Koaidoku kudasai) “Oxuyub-xeyir götürün!” “Okuyup kazanın!”

15. ちょっとどいてくだいませんか (Çotto doite kudasaimasenka) “Bir az o yana çəkilməzsinizmi?” “Bir azcık o tarafa geçer misin?”

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

さあ、どいた、どいた、どいた (Saa, doita, doita, doita) “Yaxşı, əl çəkin, əl çəkin!/ Yaxşı, yaxşı, əl çəkin!” “Tamam def ol çek git / Tamam, tamam, çek burdan!”.

いけ (ike) qurubundan sözcükler sert emir ifade ederek asker emirlerinde, sloganlarda, kaba anlamda kullanılır: くださいませ (kudasaymase)、ちょうだい (çoudai) gibilerden sözcükler de efendice davranış ifade edip makam itibarile yüksek kademelilere ve çocuklara hitab ederken kullanılır.

Olumsuz (negatif) emir şeklinin sentetik [(-う/る+な(-u/ru+na)] ve analitik -ないでください(くれ、くれたまえ(-nayde kudasay(kure, kuretamae və s.) şekilli sözcükler de vardır. Mes:

1. なくうな、もうなくうな (Nakuuna, mou nakuuna) “Ağlama, daha ağlama!” “Ağlama, daha ağlama!”; おこるな (Okoruna) “Hirslənmə / acığın tutmasın!” Kızma / Öfkelenme!”; バカをいうなよ (Baka o iuna yo) “Axmaq-axmaq / səfeh-səfeh danışma!” “Ahmakça / akılsızca konuşma!”; 心配するな (Şinpai suruna) “Narahat olma!”/ “Zəhmət çəkmə!” “Rahatsız etmiyelim / Ne zahmet!”.

2. あまりざんこなことをいってくださるな (Amari zankokuna koto-o itte kudasaruna) “Çox (da) sərt danışmayın” “O kadar da kaba laflara gerek yok (laflar söylemeyin)”; しっけいなことをいいたまうな (Şikkeyna koto-o ii tamauna) “Kobud (şeylər) danışma”.

3. 気を悪くしないでください (Ki-o varuku şinayde kudasay) “Kefimizi pozmayın”/ “Kefimizə soğan doğramayın” “Keyfinizi bozmayın!”; くださらん (う) ことを言わないで (いわんで) (Kudasaran(u) koto-o ivanayde (ivande)), “Boş-boş danışma”/ “Qırıldama” “Boşuna laflar söyleme / Mırıldama”.

4. 昔を思い出せるようは話は間違ってもいわないでおくれよ (Mukaşi-o omoydaseru youna hanaşi va maçiçatte mo ivanayde okureyo) “O şey ki, keçmiş yada salır, danışğınızda təsadüfən belə ona toxunmayır!” “geçmiş hatırlatan bir konuya sakın değinme”.

5. とにかく、きみだけはごかいしないでくれたまえ (Tonikaku, kimi dake va qokayşinayde kuretamae) “Bari/ heç olma(z)sa, sən məni səhv başa düşmə” “Hiç olmazsa sen beni yanlış anlama bari”.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

6. だから、うったえないでちょうだい (Da kara uttaenayde çouday) “Ona görə də şikayət eləməyin!” “O yüzden de davacı olmayın!”.

7. あなた、忘れないで、私のことを (Anata, vasurenayde, vataşi no koto-o) “Məni unutmayın!”/ “Bizi yaddan çıxartmayın!” “Beni unutmayın / Bizi unutmayın”.

8. 隠さないで、話してください (Kakusanayde, hanaşite kudasai) “Gizləməyin, (hər şeyi olduğu kimi) nağıl eləyin!” “Saklamayın (her şeyi olduğu gibi) anlatın”.

Japon dilinde kiplerin yanısıra yarım kipler de vardır. Bunlar eylem-sözcükler olup şunlara işaret eder:

İşi yapanın hareketle doğrudan doğruya, gerçek bağlılığının olmadığını, potensial bağlılığın olduğunu (arzu edilen, zaruret olan v. b) bildirme. Japon dilinde şu yarımkiplere raslıyabiliriz.

1. gerçek, yani real (relatif)
2. arzuolunan (optatif)
3. gereklik (zaruret) olan (debitif)
4. potensial, olmağa bağlı olma (potensialis)

Relatif yahut gerçek yarımkip işaretlenmemiş anlamdır. O, özel olarak işaretlenmemiş, özneye yüklem birbirine bağlılığı sonucunda belirlenir.

Söz konusu yarımkip özelliğine eylem, onda, optatif, debitif ve potensial anlamı ifade edebilecek bir araç bulunmadığında sahip olur. Mes:

教室の中は水をうったように静まりました (Ryouşitsu-no naka va mizu-o utta you ni şizumarimaşita) “Auditoriyada ölüm sükutu hakim kəsildi” “Sınıf odasında ölüm sükuneti hakimdi”.

あの方はそんなことはなさらないと思います (Ano kata va sonna koto va nasaranay to omoimas) “Belə düşünürəm ki, o bunu eləməz” “O, bunu yapmadı diye düşünüyorum”.

Optatif ve yahut Arzu, yarımkip eklerinin yardımıyla belirtilir: 1. たい (-tay) subjektin sızdırılmamış iç isteğini ifade eder; 2. たがる (-taqaru) subjektin dışa verdiği (sızdırdığı) arzu (isteğini) ifade eder. Arzu (Dilek) kipi şeklindeki eylemler subjektin bir hareket yapıp yapmama isteğini ifade eder. たい (-tay) ekiyle yapılmış

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

sözcükler sıfat (adjektif) eki alır. たがる (-taqaru) ekli sözcükler sırf eylem ekleriyle kullanılır. Mes:

夏休みになったら、国へ帰りたい (Natsuyasumi-ni nattara kuni-e kaeritay) “Yay tətildə vətənə (vətənimə) qayıtmaq istəyirəm” “Yaz tatilinde memlekete (memleketime) dönmək istiyorum”.

私もそれは見たかった (Vataşi mo sore va mitakatta) “Mən də bunu görmək istədim” “Ben de şunu görmək istedim” (Təkdir edilməmi istiyorum).

散歩に行きたくない (Sanpo-ni ikitakunay) “Gəzmək istəmirəm” “Gezmək istemiyorum”.

きたければはやくおいでなさい (Kitakereba hayaku oidenasai) “Gəlmək istəyirsənsə, (istəsən), tez gəl!” “Gəlmək istiyorsan çabuk gəl!”.

ほめられたい (Homeraretay) “İstəyirəm, məni tərifləsinlər” / “Təriflənmək istəyirəm” “Beni övmələrini istiyorum”.

夏になると日本人はみんな富士山にのぼりたがります (Natsu-ni naru to nihoncin va minna fucisan mi noboritagarimas) “Yayda bütün yaponlar Fuci dağına qalxmaq istəyirlər” “Yazın tüm Japonlar Fuci dağına çıkmak isterler”.

田中さんはあの映画を見に行きたがった (Tanaka san va ano eiqa o mi ni ikitagatta) “Tanaka bəy, o filmə baxmaq istə(yir)di” “Bay Tanaka o filmi seyretmək ist (er) di”.

少しも芝居は見たがらない (Sukoşi mo şibay va mitagaranai) “Az da olsa, tamaşaya baxmağa həvəsım yoxdur” “Oyunu seyretmə (az da olsa bile) isteyim yok”.

私がいくら行きたがっても父は許さない (Vataşi va ikura yukitagatte mo çiçi va yurusanay) “Mən nə qədər getmək istəsəm də, atam icazə verməz/ verməyəcək” “Ben gitmək istesəm bile babam müsadə etmez / etmiyecek”.

Debitif yahut Gereklik Yarımkipli sentetik yahut analitik sözcüklere yardımile ve hem de 1) せられる (serareru), 2) なければならない (いけないうə b.k.) (-nakereba naranay və b.k.), 3) ことになった (koto ni natta), 一ないわけにはいかない (-nay vake ni va ikanay), ざるをえない (-zaru-o enay) və bu tipli sabit gramer yapılar yardımile ifade edilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Gereklik yarımkipli araçlar, hareketin vuku bulunmalı olduğunu (yahut vuku bulunmaktıymış) ama konuşanın bu konuda bir bilgiye sahip olmadığını gösteriyor. Mes:

さくや友達にたくさんの酒をのませられました
(Sakuya tomodaçi-ni takusan no osake-o nomaseraremaşıta) “Dünən axşam dostlarıma görə çoxlu sake içməli oldum (olmuşam)” “dün axşam arkadaşlarımla hatırı için bir hayli sake içməli oldum (olmuşam)”.

もうすぐふじさんがみえるはずです (Mousugu Fucisan-ga mieru hazu des) “Tezliklə Fuci dağı görünməlidir” “Çok geçmez ki, Fuji dağı görünür (görünmelidir)”.

君は勉強しなければならぬ (Kimi va benkyouşinkerba naranay) “Sən oxumalısan”/ “Sən gərək oxuyasan” “Sen okumalısan / Senin okuman gerek”.

願書は今月中に出さなくてはならない (Qanşo-va kongetsuçu ni dasanakute va ikenay) “Ərizə bu bir ay ərzində verilməlidir” “Dilekçe içinde bulunduğumuz ay zarfında sunulmalı”.

われわれは平和の維持に努力しなければだめです (Varevare va heyva no ici-ni doryokuşinakereba dame des) “Biz sülhü qorumalıyıq” “Biz Barışı korumalıyıq”.

生徒たちは所定の場所で泳がなくてはならない (Seytotaçi-va şotey no başou de oyoganakute va naranay) “Məktəblilər xüsusi olaraq ayrılmış yerdə çimməlidirlər” “Okul çocukları onlara ayrılmış özel yerde banyo yapmalıdır”.

両性は涼気を守らばならぬ (Ryousey va ryouki-o mamorareba naranu) “Yataqxanada olan məktəblilər əxlaq qaydalarına əməl (riayət) etməlidirlər” “Yatılı çocuklar davranış kurallarına uymalıdır”.

今度の会議には高橋さんは参加することになった (Kondo no kaigi ni va Takahaşi san va sanku suru koto ni natta) “Növbəti iclasda Takahaşi bəy iştirak etməlidir / edəsidir” “Gelecek toplantıya Bay Takahaşi katılmalıdır”.

いかないわけにはいかない (İkanay vake ni va ikanay) “Getməmək olmaz” “Gitməmə mümkündür”.

笑わざるをえなかった (Varavazaru-o enakatta) “Gülməkdən özünü saxlaya bilmədi” . Hər fən: “Gülüşünü saxlaya bilmədi” “Kendini gülmeden alıkoymadı, tutamadı”.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

笑わずにいられなかった (Varavazu-ni irarenakatta)
“Gülməyə bilmədi (bilmirdi)” “Gülməyeyi beceremedi”.

Potensialis, yahut potensial yarım kipli sözcükler ve -え(-e-), -r- (-r-), -らr-, -(rar); う/る (u/ru) ことができる (koto qa dekiru) sabit konstruksiyonlar yardımıyla ifade edilir. Söz konusu kipi: türetim açarlar gösteriyor ki, hareket yapıla da yapılmaya da bilirmiş – imkan gerçekleşe bildi mi değil mi – bu belli değil, saklı kalmaktadır. Mes:

僕が泳げる (Boku qa oyogeru) “Mən üzə bilirəm” “Yüze biliyorum”

あしだは英語が話せる (Aşida va eyqo qa hanaseru)
“Aşida İngiliscə danışa bilir” “Aşida İngilizce konuşabilir.”

この歌なら (ば) 僕も歌われる (Kono uta nara (ba) boku mo utavareru) “Bu mahnını mən də oxuya bilərəm” “Şu şarkıyı ben de söylüyebilirim”.

それは食べられる (Sore va taberareru) “Bunu yeya bilərəm” “Şunu yiyebilirim”.

そんな責任のない話は私は言われません (いえません)
(Sonna sekinin no nay hanaşi va vataşi va ivaremasen(iemasen)
“Mən belə məsuliyyətsiz söhbətləri apara bilmərəm”/ “Mən bu məsuliyyətsiz sözləri ağzıma ala bilmərəm” “Ben böylesine (bu tür) olumsuz söhpetler yapamam”.

彼はカーを運転することができる (運転できる) (Kare va kao-o unten suru koto qa dekiru) (unten dekiru) “O, maşın sürə bilir” “o araba kullanabilir”.

彼女は英語の新聞を読むことができません (Kanoco va eiqono şinbun-o yomu koto-qa dekimasen) “O qız (qadın) ingilis dilində qəzet oxuya bilmir” “O kız (kadın) ingilisce gazete okuyamıyor”.

かい (kay) (satın) almaq gurubundan eylemlerin potensialis anlamlı iki sözcük var:

1. -え(-e-), -r-(-r-): 1. か+え+る=2. かV+ (a) +t+ (e) +る. ka+e+ru= 2. kav+(a)+t+(e)+ru “ala bilmek”. Birinci şeklin ikinciden türentildiği zannedilmiştir.

食べる (taberu) şekilli eylemlerde potensialis şekli -らr- (-rar-) ekiyle türetilir. たべ+らr+ (e) +る (tabe+rar+(e)+ru). -

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

する(-suru) ünsürlü eylemlerde -らr +(e) +る (-rar+(e)+ る) şəkilçili söz-forma əvəzinə çox vaxt -r+(e)+ る (-r+(e)+ ru) (benkyo s + (a) + r + (e) +ru) eki almış sözcük yerine çoğu zaman “okuya bilmek”. Mes: あそこは記者でもいかれ、汽船でも行ける (行かれる) (Asoko va kişa de mo ikare, kisen de mo ikeru) “Ora həm qatarla / qatarda da, həm də gəmi ilə / gəmi ilə də gedib-çıxmaq olar” “Oraya hem trenle de / vapurla da varmaq olur”.

僕もこられてもきたくない (Boku mo korarete mo kitaku nay) “Hərçənd mən də gedə bilərəm, amma istəmirəm” “Gerçi ben de gidebilirim, ama istemiyorum”.

けんきゅう s+(a)+r+(e) +る (けんきゅう s +(e)+ るr+(e)+ru) incelenəbilir.

Potensialis anlamının karakterine görə yarımkiplere, özne və tümleçlərinə görə de Eylem Çatısı Yarımsistemlərinə aid edilə bilər. (Mükayesə ediniz: Edilgen Eylemlər).

Yarımkiplər Kiplərlə bağdaşır. Dilek Gereklik (zaruret) və potensialis (yeterlik) yarımkipləri üzərə verilmiş nümunələr eyni zamanda Bildiri (gerçəklik) kipinin varyant və nispetlik bildiren sözcüklərin istifadəsini də bildirir. Bununla ilgili söz konusu yarımkiplərin ihtimal və kesinlik bildiren kipləriylə birləşmələrinə aidi nümunələrə diqqət edəlim:

1.そんな料理なら彼女は食べられよう (Sonna ryouri nara kanoco va taberareyou) “Belə bir yeməyi o qız (qadın), ola bilsin ki, yeyər/yesin, yeyə bilər” “Bu tür yemeği o kız (kadın) yer, belki.....”

君でも彼の旅行をとまられまい (Kimi de mo kare no ryokou-o tomaremay) “Sən də onun səfərinə çətin mane ola bilərsən” “Onun ziyarətinə sən də zor qarşı koya bilirsən”.

いかなければならなかったでしょう (İkanakereba naranakatta deşou) “Ola bilsin ki, (o) getməli (gedəsi) idi/imiş” “İhtimal ki, o gitmeliymiş”.

いきたくなかろう (İkitaku nakarou) “Görünür, o getmək istəmir” “Onun gitmək istemediği görülməkdir”.

2.たすけられないのです (Tasukerarenay no des) “Kömək etmək mümkün deyildir” “Yardım etçək imkansız”.

かえりたいのです (Kaeritay no des) “Qayıtmaq istəyirəm” “Dönmək istiyorum”.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

その害毒をとりさなければならなかったのです (Sono qaydoku-o torisaranakereba nazanakatta no des) “Bu bəlanı mütləq aradan qaldırmaq lazımdı” “Şu belayı kesin gidermek lazımdı”.

Kip ve yarımkıpler Olumlu ve Olumsuz, Şimdiki, Gelecek ve Geçmiş zamanda kullanılabilir. Olumlu ve Olumsuz, Zaman ve kip predikatemde gerçekleşen daha geniş Gramer Predikatiflik kategorisi türetir ve Kommunikatemin predika tamamlanmasını temin eder.

KAYNAKÇA

- GOLOVNIN J. V. Grammatika sovremyonogo yaponskogo yazıka. İzd. Mosk. Universiteta. 1986.
- CELILBEYLI O. V. Japon dilinde Eylemlerin tipologiyasına dair – İncelemeler 2 V., 2006.
- CELILBEYLI O. V. Japon dilinde Eylemlerin tipologiyasına dair II makale. Dil. ve Edebiyat dergisi. V. 2006.